ISSN : 2148-5631

mütefekkir

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

1
BAHAR
2014

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

mütefekkir

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Mütefekkir • Yıl:1 • Sayı:1 • Bahar • 2014

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

mütefekkir
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
ISSN : 2148 – 5631

Sahibi
Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Adına Dekan
Prof.Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL

Yıl:1 • Sayı:1 • Bahar • 2014

Uluslararası Hakemli Dergi
(Yılda İki Sayı Yayınlanır)

Editör/Editor in Chief
Yrd.Doç.Dr. Osman Zahid ÇİFÇİ

Editör Yardımcıları/Asistant Editor in Chief
Osman DURMAZ • Uğur AK • Ali Fahri DOĞAN

Yayın Kurulu/Editorial Board
Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL
Doç.Dr. Harun Reşit DEMİREL • Yrd.Doç.Dr. Mustafa ŞEN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU • Yrd. Doç. Dr. Ahmet İYİBİLDİREN
Yrd. Doç. Dr. İbrahim PAÇACI • Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARABACAK
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ATA • Yrd. Doç. Dr. Hasan UÇAR
Yrd. Doç. Dr. Adil ABD et-TÂÎ • Öğr. Gör. Murat AKKUŞ

Yazışma Adresi /Communication Address
Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Merkezi Derslikler Binası
Merkez Kampüs/Aksaray-Türkiye

Tel: 90.382. 288 28 28 • Faks: 90.382.288 28 84

Web
http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

e-mail
mutefekkirdergisi@aksaray.edu.tr • mutefekkirdergisi@gmail.com

Tasarım/İç Düzen/Tashih
O.Zahid Çifçi

Baskı&Cilt
Damla Ofset AŞ. • www.damlaofset.com.tr
Büsan Organize San. Kosgeb cd. 10631 sk. No:4 Karatay/KONYA Tel: (0.332) 345 00 10
Ağustos-2014 / Konya

Danışma ve Hakem Kurulu
Advisory Board and Academic Referees

Prof. Dr. A. Turan YÜKSEL, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Abdülkerim BAHADIR, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Adil YAVUZ, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Adnan KOŞUM, Süleyman Demirel Ünv.
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI, Sakarya Ünv.
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK, Erciyes Ünv.
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Asım YAPICI, Çukurova Ünv.
Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Ernest WOLF-GAZO, Kahire Amerikan Ünv.
Prof. Dr. Galip VELİJİ, Tetova Devlet Ünv.
Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK, Çukurova Ünv.
Prof. Dr. Hidayet IŞIK, Ç. Onsekiz Mart Ünv.
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. İ. Hakkı ATÇEKEN, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Kadir ALBAYARAK, Çukurova Ünv.
Prof. Dr. M. Ali KAPAR, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. M. Şevki AYDIN, Erciyes Ünv.
Prof. Dr. Mehmet DAĞ, Atatürk Ünv.
Prof. Dr. Mevlüt ALBAYARAK, S.Demirel Ünv.
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Çukurova Ünv.
Prof. Dr. Naim ŞAHİN, N.Erbakan Ünv.
Prof. Dr. Ömer KARA, Atatürk Ünv.
Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU, S.Demirel Ünv.
Prof. Dr. Saffet KÖSE, İzmir Kâtip Çelebi Ünv.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Şırnak Ünv.
Prof.Dr. W.Mohd Nor WAN, Malezya Teknoloji Ünv.
Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ, R.T.Erdoğan Ünv.
Doç. Dr. Adem EFE, Süleyman Demirel Ünv.
Doç. Dr. Ahmet İshak DEMİR, R.T.Erdoğan Ünv.
Doç. Dr. Bekir TATLI, Çukurova Ünv.
Doç. Dr. Erdinç AHATLI, Sakarya Ünv.
Doç. Dr. Erşan SEVER, Aksaray Ünv.
Doç. Dr. H İbrahim KAÇAR, Marmara Ünv.
Doç. Dr. Hayati YILMAZ, Sakarya Ünv.
Doç. Dr. Hüseyin ÜNLÜ, Aksaray Ünv.
Doç. Dr. İshak ÖZGEL, Süleyman Demirel Ünv.
Doç. Dr. İsmail ŞIK, Çukurova Ünv.
Doç. Dr. Macide ÖMER, Ürdün Ünv.
Doç. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU, Sakarya Ünv.
Doç. Dr. Muhammet YILMAZ, Çukurova Ünv.
Doç. Dr. Nimetullah AKIN, Çanakkale Ünv.
Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ, Çukurova Ünv.
Doç. Dr. Tahir ULUÇ, N.Erbakan Ünv.
Doç. Dr. Taner ASLAN, Aksaray Ünv.
Doç. Dr. Yaşar TÜRKBEN, Bozok Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Abdullah AKIN, Çanakkale Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Abdullah ÖZBOLAT, Çukurova Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ARAS, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ahmet HAZAL, Uluslararası Irak Ü. Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ahmet HAZAL, Uluslararası Irak Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ahmet Mahmut el-CUBURİ, Irak Ünv.
Yrd.Doç.Dr. A.Muhammed MERAĞI, R.T. Erdoğan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR, Kastamanu Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ali DADAN, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ali ÖĞE, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Engin ERDEM, Ankara Ünv.
Yrd.Doç.Dr. A. Sıdıka OKTAY, Süleyman Demirel Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Aytekin ŞENZEYBEK, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Erhan TECİM, Aksaray Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Faruk SANCAR, R.T.Erdoğan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Fatih ÇINAR, Süleyman Demirel Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Hakan UĞUR, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Muş Alparslan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. H. Üleyvi HÜSEYİN, Uluslararası Irak Ünv.
Yrd.Doç.Dr. İbrahim ASLAN, Ankara Ünv.
Yrd.Doç.Dr. İbrahim KUNT, Selçuk Ünv.
Yrd.Doç.Dr. İsmail BAYER, Artvin Çoruh Ünv.
Yrd.Doç.Dr. İsmail BİLGİLİ, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. M. K. A. BAKKALOĞLU, Marmara Ünv.
Yrd.Doç.Dr. M Mucahit ASUTAY, Yıldırım Beyazıt Ünv.
Yrd.Doç.Dr. M. Mücahit DÜNDAR, Sakarya Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Mehmet KALAYCI, Ankara Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Memduh en-NABİ, R.T.Erdoğan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Muhammed ÖZDEMİR, Katip Çelebi Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Muhammed SARI, Aksaray Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Muharrem YILDIZ, S.Demirel Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Mustafa Kayıhan ERBAŞ, Aksaray Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Mustafa KİSPET, Kastamanu Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÖZTOPRAK, Sinop Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Muzaffer TAN, Ankara Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Necmettin GÜNEY, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Orhan YILMAZ, Bozok Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Osman Murat DENİZ, Çanakkale Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ömer Faruk ERDEM, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ömer ÖZPINAR, N.Erbakan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Rabiye ÇETİN, Ankara Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Ramazan ŞAHAN, Muş Alparslan Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Recep Orhan ÖZER, Amasya Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Selahattin SATILMIŞ, Aksaray Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Recep ÖZDİREK, Kastamanu Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Saffet KARTOPU, Gümüşhane Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Tuna TUNAGÖZ, Çukurova Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Yaprak KALEMOĞLU VAROL, Aksaray Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Yusuf AKGÜL, Bozok Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Zafer YILDIZ, S.Demirel Ünv.
Yrd.Doç.Dr. Zübeyir OVACIK, Aksaray Ünv.
Dr. Kevser ÇELİK, S.Demirel Ünv.
Dr. Murat AK, N.Erbakan Ünv.
Dr. Necdet ŞUBAŞI, Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr. Saddam Hüseyin KAZIM, Uluslararası Irak Ünv.

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Adil YAVUZ • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet DAĞ • Erzurum A. Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Saffet KÖSE • İzmir K. Çelebi Ü. İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Seyit AVCI • Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Harun Reşit DEMİREL • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. İsmail ŞIK • Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. İshak ÖZGEL • S.Demirel Ü. İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU • Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Murat AK • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Nimetullah AKIN • Çanakkale O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Taner ASLAN • Aksaray Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZBOLAT • Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ali DADAN • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Erhan TECİM • Aksaray Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan UĞUR • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN • Muş A. Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan UÇAR • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR • İzmir K. Ç. Ünv. S. ve B. Bil. Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Muharrem YILDIZ • S.Demirel Ü İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK • Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Orhan YILMAZ • Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk ERDEM • N.Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ŞAHAN • Muş A. Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Sadi GEDİK • Kahramanmaraş S.İ.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Selahattin SATILMIŞ • Aksaray Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Süleyman KOYUNCU • Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ • Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Yusuf AKGÜL • Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Zübeyir OVACIK • Aksaray Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Okt. Ali Fahri DOĞAN • Aksaray Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu

İÇİNDEKİLER

	Takdim...	11
	Başlarken...	13
	Editörden...	15
ARAŞTIRMA NOTU	DÂR-I SULEHÂ'DA NESL-İ SULEHÂ ÖZLEMİ Aspiration of Nasl-i Sulaha in the Dâr-i Sulaha *Mehmet Bahaüddin VAROL*	17
ARAŞTIRMA	BAZI MEÂLLER ÇERÇEVESİNDE İ'RÂB FARKLILIKLARININ ÂYETLERİN ANLAMINA ETKİSİ The Study Of The Effect Of I'râb (Inflections And Last Vowels) On The Meaning Of Verses Within The Scope Of Some Qur'an Translations *Mehmet KAYA*	35
	KÖPEK VE DİĞER BAZI HAYVANLARIN ÖLDÜRÜLMESİNE CEVAZ VEREN HADİSLERİN DEĞERLENDİRMESİ A Study On The Hadıths Whıch Regard The Dogs And Some Other Anımals As Permıssıble To Be Kılled *Harun Reşit DEMİREL*	67
	TÜRKİYE'DE DİNDAR MÜSLÜMANLARIN MARUZ KALDIĞI DIŞLAMA ÜZERİNDEN AÇIĞA ÇIKAN HAK ÇATIŞMALARI Conflicts of Right which Appear over the Marginalisation of the Pious Muslims in Turkey *Muhammet ÖZDEMİR*	103
	HADÎSLERE GÖRE İSLÂM KARDEŞLİĞİNİN ANLAMI VE KORUNMASI İÇİN ALINACAK TEDBİRLER The Meaning of Islamic Brotherhood according to some Hadiths/Traditions and the Measures for its Protection *Ömer ÖZPINAR*	129
	MUSTAFA REŞİT PAŞA VE TANZİMAT Mustapha Rashıd Pasha and Admınıstratıve Reforms *Ramazan ATA*	159

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

ARAŞTIRMA	AREFE GÜNÜNÜN FAZİLETİYLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ An Evaluatıon On The Benefıts Of The Day Arafa Based On Hadıths *Mustafa KARABACAK*	175
	BİR OSMANLI ŞEHRİ OLARAK FİLİBE VE FİLİBE MEVLEVÎHANESİ Plovdıv As An Ottoman Cıty And Mevlevıhane Of Plovdıv *Aydan YUMEROV*	193
	ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ ÜZERİNE About Manking Name from Name Appendix at Old Anatolian Turkish *Murat ALTUĞ*	213
ÇEVİRİ	"THE PROBLEM OF REASON IN ISLAM: IS ISLAM A NON-RATIONAL RELIGION AND CIVILIZATION" İSLAM'DA AKIL SORUNU : İSLAM, AKILCI OLMAYAN BİR DİN VE UYGARLIK MI? *John WALBRIDGE / Çev.: Harun ÇAĞLAYAN*	221
	"معالم النهضة في قصة سليمان كما بينها القران الكريم" KUR'ÂN'IN AÇIKLAMALARI DOĞRULTUSUNDA SÜLEYMAN (A.S) KISSASINDA KALKINMANIN ESASLARI *Arafât M.Muhammed Ahmed / Çev.: Mustafa ŞEN*	227
	"JUDAISM" YAHUDİLİK *Joseph GAER / Çev.: Osman Zahid ÇİFÇİ*	247
	"VALUES : SUBJECTIVE – OBJECTIVE" DEĞERLER : ÖZNEL - NESNEL *Adriaan PEPERZAK / Çev.: Nuri ÇİÇEK*	267
NOSTALJİ	İSLAM TARİHİ DERSLERİ'NDEN : OSMANLI DEVRİNDE ZAMANLA SİYASÎ MAHİYET ALAN DİNİ BİR CEREYAN *Prof. Dr. Hüseyin Gazi YURDAYDIN*	277

mütefekkir
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
Yıl:1 • Sayı:1 • Bahar • 2014 • s.277-288

NOSTALJİ

İSLAM TARİHİ DERSLERİ'NDEN : OSMANLI DEVRİNDE ZAMANLA SİYASÎ MAHİYET ALAN DİNİ BİR CEREYAN *

Prof. Dr. Hüseyin Gazi YURDAYDIN

Osmanlılar devrinde zamanla siyasî bir hüviyet kazanan ilk dinî düşünce akımı, bilindiği üzere, XV. yüzyıl başlarında Simavna Kadısı oğlu Bedreddin'in temsil ettiği cereyandır. Bedreddin, önce Edirne'de, sonra sırasıyla Bursa, Konya ve Kahire'de kelâm, mantık, astronomi ve hadîs tahsili yapmış, fıkıh konusunda kendisini yetiştirerek eserler yazmış bir bilgindi. Zamanla bâtını tesirler altında kalarak Ahlatlı Şeyh Seyyid Hüseyin'e bağlandı. Bedreddin, bu şeyhi Mısır'da tanımıştı. Mısır'da iken hastalanması üzerine şeyhinin tavsiyesi ile seyahate çıkmış ve Tebriz'e gelmişti. O sırada Timur da, Tebriz'de bulunmakta idi. Osmanlılardan Timur tarafına geçmiş olan bazı kimseler, Bedreddin'i tanımışlar ve onu Timur'un otağına götürmüşlerdi. Bedreddin, bu sırada diğer bilginlerin halletmekte güçlük çektikleri bazı meseleleri çözmek suretiyle ve Tevhid sırrı üzerine yaptığı konuşmalarla herkesin hayranlığını kazandı. Timur, onu beraberinde götürmek istiyordu. Halbuki Bedreddin, şeyhinin hizmetinde bulunmak arzusunda idi. Bu sebeple Tebriz'den kaçarak Mısır'a geldi. Bundan sonra onu Ahlatlı Seyyid Hüseyin'in ilkin halifesi, o öldükten sonra da onun makamını almış olarak görüyoruz. Bundan sonra Şam ve Halep yolu ile Anadolu'ya gelmiş, bir müddet Konya'da kaldıktan sonra Germiyan iline, oradan Aydın ve Tire'ye geçmiştir. Buradan da İzmir'e ve Hıristiyan Sakızlıla-

* İslam Tarihi Dersleri, Ankara 1988, s.104-117.

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

rın daveti üzerine Sakız adasına geçerek kendisini dinleyenler üzerinde ikinci bir Mesih etkisi yapmıştır. Bedreddin, bundan sonra Kütahya, Bursa yolu ile Edirne'ye gelmiştir. Edirne'de karısının ölümü üzerine halktan kendisini çekerek yedi yıl süren münzevî bir hayat yaşamıştır. İşte bu sıralarda Timur yenilgisinin sonucu olarak Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında saltanat kavgaları sürüp gitmekte idi. Edirne ve havalisinde idareyi Süleyman Çelebi'nin elinden almış olan Musa Çelebi, Bedreddin'in kendisine kazasker olmasını ısrarla istemiş, o da bu görevi kabul etmişti. Ancak bilindiği üzere, Musa Çelebi'nin saltanatı uzun sürmemiş, Yıldırım'ın diğer bir oğlu Çelebi Mehmet, bütün kardeşlerini yenerek devletin birliğini temin etmiştir. Çelebi Mehmet, Bedreddin'e hürmet göstermiş fakat onu İznik'te oturmaya mecbur etmiştir. Bu sırada Mısır'a davet edilen Bedreddin, hükümdardan hacca ve Mısır'a gitmek üzere izin istedi fakat bu isteği kabul edilmedi. Bunun üzerine Bedreddin, İsfendiyaroğlu Beyliğine kaçtı. Isfendiyaroğlu, Çelebi Mehmed'den çekindiği için ona Kırım'a gitmesi tavsiyesinde bulundu. Ancak bundan sonra Bedreddin'in Kırım'a gitmediğini, buna karşılık Rumeli'ye geçtiğini, Silistre, Dobruca ve Deli Orman bölgelerinde siyasî faaliyetlerde bulunduğunu görüyoruz. İlkin ünlü müridlerinden Börklüce Mustafa, Batı Anadolu'da ayaklandı. Üzerine Bayezid Paşa komutasında bir kuvvet gönderilmişti. Bu sırada Bedreddin'in de etrafa adamlarını göndererek *"...Şimdiden geru bana gelin, muti olun; Padişahlık bana verildi. Yeryüzünde ben Halife olsam gerek; her kime-kim sancak ve subaşılık gerek, gelsin benim yanıma. Her kimin ne maksudu varsa, gelsin ki şimden gerû sahib-i hurucum. Ve Börklüce Mustafa dahi Aydın ilinde huruç itdi; ol dahi benim müridimdir"* dediği görülüyordu. Ayrıca Osmanlı ülkelerinde yaşayan insanlar arasında din farkını ortadan kaldırarak, haram sayılan bazı şeyleri helâl kılacaktı. Saz ve şaraba izin veriyor, insanlar arasında her şeyin müşterek olması gerektiğini söylüyordu. İlkin Börklüce'nin hareketi bastırıldı; daha sonra da Bedreddin yakalanarak o sırada Selânik'e gitmek niyeti ile Serez'de bulunan Çelebi Mehmed'in huzuruna getirildi. Çelebi Mehmed, Bedreddin'in *"asılda bir danişmend kişi"* olduğunu düşünerek durumunun bir ilim heyetince incelenmesinin uygun olacağını düşündü. Müzakere sonunda Mevlâna Haydar Acemî'nin verdiği fetvaya göre, Bedreddin'in *"şer'an katli helâl, amma malı haram"* idi. Bu fetvaya uyularak Bedreddin 823/1420 tarihinde Serez'de idam edildi. Gene bu fetvaya uygun olarak malları, varislerine verildi. Böylece zamanla siyasi bir mahiyete bürünmüş olan bu hareketin lideri, ortadan kaldırılmış oluyordu. Fakat Osmanlı devri boyunca zaman zaman onun temsil ettiği düşüncelerin yaşamakta devam ettiğini gösteren olaylar eksik olmuyordu.

XVI. yüzyıl sonlarına kadar düşünce hayatımızın genel karakteri

Osmanlı tarihinin ilk devirlerinde hükümdarların genel olarak tasavvufa karşı bir meyil duydukları görülür. Bildiğimiz üzere, XV. yüzyıl başlarından itibaren tedrisi tasavvuf cereyanları, kuvvetli bir şekilde yayılmağa başlamış; bunlar, Osmanlı dev-

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

letinin çeşitli bölgelerinde kendi tarikatlarının inanç ve ayinlerini yaymak fırsatını bulmuşlardır. Bektaşî, Mevlevî, Kâdirî, Halvetî, Bayrâmî ve daha başka tarikatlar XV. Yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın ortalarına kadar geçen zaman zarfında memlekette mevcut olan hoşgörünün bir sonucu olarak yayılmak fırsatını bulmuşlardır. Zaten daha önce de işaret ettiğimiz üzere, Mevlâna'dan itibaren, Selçuklu ve Osmanlı Türkiyesinde Mevleviler ve Yeniçeriliğin kuruluşu ile ilgili bazı rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, Hacı Bektaş-ı Velî'nin yolunda gidenlerin, oldukça faal durumda bulundukları bilinmektedir. Bu düşünce hoşgörürlüğünün türlü örneklerini bu devirde yetişen bir çok Osmanlı hükümdarı kendi şahsiyetleri ile de ortaya koymuşlardır. Her alanda yetişmiş olan bilginlere hürmet gösterdikleri gibi, değişik düşüncelere karşı da daima canlı bir ilgi duymuşlardır. Bu hususta en güzel Örnek, Fatih Sultan Mehmed'in durumudur. Fatih, daha İstanbul'u alır almaz Rum-Ortodoks kilisesinin başı olan, Patrik Gennadios'u huzuruna çağırmış, her türlü dinî çalışmalarında serbest olduklarını, istedikleri şekilde ibadet edebileceklerini söylemiş; ayrıca kendisinden, Hristiyanlığın esaslarını açıklayan bir eser yazmasını ve kendisine getirmesini emretmiştir. Patriklin Fatih'e takdim etmiş bulunduğu bu eserin Türkçe nüshası Aurel Decei'nin "*Patrik Gennadios'un itikatnamesi*" adlı etüdünde incelenmiştir. Bu etüd, İstanbul Enstitüsü Dergisi'nin ikinci sayısında çıkmıştır. Osmanlı hükümdar ve devlet adamları, bilginlere olduğu kadar tarikat erbabının ulularına da saygı göstermişler; bunlar adına tekkeler açtırıp, bu tekkelere vakıflar bağlamışlardır. Aynı zamanda sefere giderken bazı tarikat erbabından kılıç kuşanan padişahlar, bazı büyük şeyhleri, ya da mürîdlerini teberrüken sefere götüren hükümdarlar görülmüştür. Meselâ Sultan II. Murad, bir sefere çıkarken, Şemseddin Buhari'den kılıç kuşandığı gibi, bazı tarikat erbabını da sefere götürmüştür. Fatih, İstanbul fethinde Hacı Bayram halifelerinden Akşemseddin ile Akbıyık'ı beraberinde bulundurmuştur. Sırf siyasî bir tedbir olarak, şiîlik'e karşı çok sert davrandığını bildiğimiz Yavuz Selim, mutasavvıf ve arif bir hükümdardı. Mısır seferinde Muhyiddin Arabi'ye olan büyük hürmetinin bir ifadesi olarak Şam'da onun türbesini yaptırmış, yanına cami ve imaret bina ettirmiştir. Kanunî de, seferlerinde şeyhler bulundurmuştur. Son seferi olan Sigetvar seferinde ünlü Nureddinzâde Şeyh Muslihiddîn de bulunmuş ve cenazesini İstanbul'a o, getirmiştir. Aynı şekilde 1004/1596'da Eğri seferine çıkan Sultan III. Mehmet, bu sıralarda, ilim, irfan ve fazileti ile ün kazanmış olan zamanın mutasavvıflarından Şemsettin Ahmed Sivasî'yi de beraberinde götürmüştür.

Yeni bir gelişme: Ehl-i sünnet anlayışının kuvvetlenmesi

Ancak söylemek lâzımdır ki ilk Osmanlı sultanlarının bu tasavvuf meyli, zamanla bazı siyasî olaylar yüzünden azalmıştır. I. Selim zamanında sünnî Osmanlı ve şiî İran arasında çıkan siyasî anlaşmazlıklar, Osmanlıların şiîlik'e ve bâtınî cereyanlara karşı sert bir tavır takınmalarını gerektirmiş, 1517'de Mısır'ın fethinden sonra ortaya çıkan halifelik meselesi de, Osmanlı ülkesinde şiî-bâtınî tasavvuf ce-

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

reyanlarının aleyhine olarak ehl-i sünnet yolunun kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Meselenin böyle bir seyir takibetmesinde bildiğimiz gibi İran'da şiîlik'e müstenit millî bir devlet kurmuş olan Şah İsmail'in akidesini, Türkçe manzum bir şekilde yazmak suretiyle, Anadolu'da bulunan Türkmen kabileleri arasında yaymak istemesi ve bunda da oldukça başarı kazanmış olması rol oynamıştır. Zaten Şah İsmail de Türktür ve Azerbaycan bölgesinde kendisini destekleyenler de bildiğimiz gibi Oğuz kabileleridir. Hatayi mahlâsiyle şiîliği propaganda etmek için arı bir Türkçe ile yazdığı samimî manzumeler, bu sebeple Türkmen kabileleri arasında, sür'atle yayılmıştır. Osmanlı Devleti için durumun iyi olmadığını daha şehzâdeliği zamanında Trabzon valisi iken görmüş olan Yavuz Selim, durumu babasına anlatmaya çalışmış, fakat fazla hareket kabiliyeti olmayan bir kimse olarak bilinen II. Bayezid, bu hususta kesin bir şey yapmamıştır. Selim, ilkin babasına, daha sonra da kardeşleri Ahmet ve Korkut'a karşı başarılı bir iktidar mücadelesi yaptıktan sonra ilk iş olarak, Şah İsmail'in faaliyetlerini durdurmak istemiştir. 1514 Çaldıran Savaşı, bu maksatla açılmıştır. Bu savaşa giderken Anadolu'da 40.000 kadar şiînin öldürülmesi, bu gaye istikametinde yapılan ilk icraat durumundadır. Selim'e göre Şah İsmail, dinî bakımdan doğru bir yolda değildir. Sücûdî'nin Selimnâme'sinde, Selim'in Şah İsmail hakkındaki kanaati şöyle ifade edilmiştir: "*Ol pîşivay-ı melâ'in ve serleşker-i cünud-ı şeyatîn İsmail-i bi dîn-i bedâyin ... tebdil-i tagyîr-i din ve tahkir-i şer-î mübîn ettiği ecilden ihya-ı şerayi-i Muhammedi ve ilkay-i merasim-i Ahmedî ve salâh-ı hal-i müslimîn ecli-çün sahife-i âlemden kal'u kâm eyliyem...*"

Selim'in bu zihniyeti, 1517'de Mısır'ın fethi ile ortaya çıkan meselelerle birlikte kuvvetle devam etmiş ve Osmanlı Devleti, genel olarak kuruluş yıllarına hâkim olan tasavvuf meyli istikametinden ayrılarak ehl-i sünnet yolunda süratle ilerlemiştir. Buna rağmen XVI. yüzyılda genel olarak fazla taassup gösterilmediği, değişik dinî kanaatların oldukça hoşgörü ile karşılandığı görülmektedir. Bu yüzyılın genel havasına göre, bu türlü tartışmalar, daha çok meslek ve meşrep farkına dayanan düşünce ayrılıkları durumundadır. Meselâ bu yüzyılda yetişen ve her türlü yeniliği bid'at kabul eden Birgivî Mehmet Efendi, gerek yazdığı eserlerde ve gerekse vaazlarında kendi fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Önemli olarak iki eseri, *Vasiyetnamesi* ile *et-Tarîkatü'l-Muhammediye* adlı Arapça eseri vardır. İleri sürdüğü fikirler arasında bazıları, parayla dua edilmemesi veya Kur'an okunmaması, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin dikkatini çekmiş ve o, bu fikirler yayıldığı takdirde vakıflara da tesir edebileceğini düşünerek, Birgivî'nin fikirlerini çürüten bir risale yazmıştır. Zaten zamanın ünlü kadılarından Bilâlzâde de, daha önce Birgivî'ye karşı cephe almış bulunuyordu. Bu arada gerek Kemal Paşazâde'nin ve gerekse Ebussuûd'un bir çok tarîkatlerin âyinleri arasında bulunan devir ve raksın haram olduğuna dair verdikleri fetvaları da zikredebiliriz.

Kanunî devrinin ünlü şeyhülislâmı Kemal Paşazâde (ö. 940/1534)'nin bu ko-

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

nu ile ilgili muhtelif fetvaları olduğu bilinmektedir. Ona göre, raks ve devran suretiyle zikrullah'ın helâl olduğuna inananlar, ehl-i sünnetten sayılmazlar, idarecilerin bu sûfileri menetmeleri lâzımdır. Menetmeyenler günahkâr olurlar. Zeyd, *"... vücud vahiddür dese, muradım yerin ve göğün, anun gayrunun her ne-kim var ise Allahu Tealâ'nın vücududur, Allah'dur, zira Allah'dan gayri mevcut şey yoktur, dese şer'an Zeyd'e tecdid-i iman gerekür"*; bir kimse sûfilere siz *"farz olan ilimleri terk ediyorsunuz"* dese, onlar da karşılık olarak *"anda ilim, hicabdır, ilm-i bâtına meşgul olucak sonra ilm-i zahir keşfolur..."* deseler, bunlar, şeriat ilimlerini "hicâb" saydıkları için "mülhid" olurlar. Bu bâtıl itikaddan dönmeyenler, şer'an katl olunurlar. Bazı kimselerin kollarını birbirilerinin boyun ve bellerine dolayarak döne döne zikretmeleri rakstır. Raksın haram olduğuna zamanın müftisi fetva verdikten sonra bir sûfî ileri geleninin camide kürsüye çıkıp "*ben bu raksı idegeldim, şimdiden geru dahi iderüm, zira helâldür, meşayih-i selefden sadır olmuştur*" dese, camiden çıkarılması, idarecilerce şehir dışına sürülmesi lâzımdır. Zeyd, cemaatle namaz kıldıktan sonra imamın, devran ile zikrullah eden sûfilerden olduğunu öğrense, imam da, şayet raks helâldir diyenlerden ise, namazın iade edilmesi lâzımdır. Bu fetvalara karşı zamanın ileri gelen mutasavvıfları, bir takım risaleler yazarak devran suretiyle zikrullahın meşru olduğunu ileri sürmüşler, bazı Mevlevi ileri gelenleri de, semanın haram olmadığına dair risaleler yazmışlar ve böylece karşı tarafa cevaplar vermişlerdir.

Şeyhülislâm fetvaları ile öldürülen bazı tarikat ileri gelenleri

Osmanlıların ilk devirlerinde görülen müsamahalı anlayış, zamanla azalmış ve daha çok ehl-i sünnet akidesi istikametinde yeni gelişmeler olmuştur. Bu yeni gelişmelerden XVI. yüzyıl başlarında İran'da Şah İsmail'in şiîliğe müstenit yeni bir devlet kurması ve Anadolu türkmenlerini de kendi tarafına çekmekte sür'atli bir başarı göstermesinin büyük etkileri olmuştur. Biraz önce de belirtildiği üzere Hatayî mahlâsiyle ve arı bir türkçe ile yazmış olduğu içten ve coşkun manzumelerle Şah İsmail, Anadolu Türkmenleri arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır. Böylece Osmanlı devletinin içten yıkılması gibi bir mesele ile karşı karşıya bulunduğunu anlayan Yavuz Selim, iktidara gelir gelmez ilk önemli mesele olarak bu konu üzerinde durmak gerektiğine kani olmuş ve İran'a bilinen seferini açmıştır. Selim'in bir taraftan 1514 yılında şiîliğin temsilcilerine karşı zaferler kazanması, diğer taraftan bundan bir müddet sonra da 1517'de Mısır'ı fethederek bir görüşe göre "Halife" ünvanını alması, bundan sonra devletin takip etmesi gereken siyasetin ana hatlarını kesin olarak çizmiş ve böylece Osmanlı hükümdarları, kuruluş yıllarına hâkim olan müsamahalı anlayışı terk ederek ehl-i sünnet anlayışının başlıca savunucusu olmuşlardır. Bunun sonucu olarak gerek hükümdar veya bazı devlet ileri gelenlerinin ve gerek bazı ehli sünnet ulemasının önayak olmalariyle bazı değişik görüşlü kimselerin, bu arada bazı tarîkat ileri gelenlerinin öldürülmeleri gibi acı olaylar görülmektedir. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğunda XVI. yüzyıl sonlarına kadar

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

genel olarak müsamahalı sayılabilecek bir düşünce hayatının varlığından bahsedilebilmesi mümkündür. Ancak, itiraf etmek gerekir ki, tarihimiz bu bakımdan tam manasiyle incelenmiş değildir. Bu türlü araştırmalar, bir taraftan tarihimizin bir takım iç meselelerinin aydınlığa kavuşmasına yardım edecek, diğer taraftan düşünce hayatımızın gelişme seyrini tanıma ve takip etmemize imkân verecektir.

Bu bakımdan üzerinde önemle durulması gereken bir devir de, Kanunî Sultan Süleyman zamanıdır. Bu zamanda ehl-i sünnet , anlayışı Birgivî Mehmet Efendi'nin şahsında müfrit bir temsilcisini bulurken, türlü tarikatlar adı altında teşkilâtlanmış olan tasavvuf anlayışı da değerli temsilciler yetiştirmiştir. Devletin ve sorumluluk taşıyan ulemanın, bu iki düşünce akımı karşısında umumiyetle nâzım bir rol oynadığı fakat bazan da ehl-i sünnet temsilcilerinin yanında yer aldığı görülmektedir. Böyle bir hava içerisinde meselâ Ebussuûd Efendi'nin bir taraftan Birgivî'nin karşısına çıkarak onun fikirlerini çürütmeye çalışan bir risale yazdığı görülürken, diğer taraftan kendisinden önce Şeyhülislâm olan Kemal Paşazâde'nin bir fetvasiyle zındıklıkla itham edilmek suretiyle Bayramîye tarikatının bir kolunun şeyhi olan Oğlan Şeyh adıyla tanınmış Şeyh İsmail'in 935/ 1529 yılında; daha sonra gene zındıklıkla itham edilmek suretiyle aynı Ebussuûd Efendi'nin bir fetvası ile de Melâmî-Bayramı tarikatından Şeyh Hüsameddin Ankaravî'nin halifesi Bosnalı Şeyh Hamza Bâlî'nin 969/1561 yılında; bu olaydan bir müddet önce 3 Şaban 957/17 Ağustos 1550'de de Şeyh Karamanî'nin İstanbul'da öldürülmüş oldukları bilinmektedir. Şeyh İsmail Maşûkî'nin öldürülmesine sebep, İstanbul camilerinde vaazlarda bulunduğu sırada şeriat hükümleri ile ilgili olarak söylediği bazı lâübâlî ve müstehzi sözleri gösterilmektedir. Ayrıca onun inancına göre belli bir dereceye varan insanlar için, her türlü şer'î yükümlülükler ortadan kalkar; âdeta helâl ve haram eşit olur. Bu ve buna benzer sözleri, ayrıca vahdet-i vücud hakkındaki konuşmaları, etrafında birçok kimselerin toplanmasına, mürîdlerinin artmasına sebep olmuştu. Mürîdleri arasında askerlerin, özellikle sipahilerin bulunması da dikkati çekmekte idi. Ayrıca devlet, bu sırada Anadolu'da Yozgat (Bozok) yöresinde temelinde sebep olarak dinî anlayış farklarının da bulunduğu bazı ayaklanmaları yeni bastırmıştı. Bu durumda herşeyden önce nizamın korunması söz konusu idi. Bu bakımdan Şeyh İsmail Maşûkî'nin telkin etmeğe çalıştığı fikirler, duymazlıktan gelinemezdi. Bu arada onun zikir sırasında "*Allah, Allah*" yerine "*Allahım Allahım*" dediği ileri sürülüyordu. Kanunî, kendisine memleketine dönmesi ihtarında bulunmuş fakat o, "*akıbetimiz bizce malûmdur*" diyerek İstanbul'u terketmemişti. Telkin ettiği fikirlerin halkın dinî inançlarını bozucu, sarsıcı olduğu ileri sürülerek zamanın Şeyhülislâmı ünlü Kemal Paşazâde'nin fetvası ile 12 müridi ile birlikte At meydanı (Sultanahmet)'nda idam edildi. (H. 935 / M. 1529). Bosnalı Şeyh Hamza Bâli, Kemal Paşazâde'nin öğrencisi Kanunî devrinin ünlü şeyhülislâmı Ebussuûd Efendi'nin fetvasiyle idam edilmiştir. Şeyh Hamza Bâli, Bosna'da irşad görevi ile bulunduğu sırada, Bosna'lı bilginler, kendisini "*şer-i şerife nâmülayim ah vah zuhur etmiştir; ümmî bir adamdır, irşada kadir değildir...*" diyerek şikâyet etmişler, Bosna Kadısı

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

da, bu şikâyetleri İstanbul'a yazmıştır. Bu şikâyet üzerine Hamza Bâli, İstanbul'a getirilmiş, zamanın Şeyhülislâmı durumunu tetkik ettirmiş, Ebussuûd Efendi'nin fetvasiyle o da öldürülmüştür. Ebussuûd Efendi, bu fetvayı verirken kendisine örnek olarak daha önce üstadı Kemal Paşazâde'nin 1529 yılında öldürülmüş olan Şeyh İsmail Maşûkî hakkındaki fetvasını almıştır. Ebussuûd Efendi, "*Üstadım İbn Kemal fetvasiyle katlolunan Şeyh İsmail'in durumu zındıklık ve ilhad üzerine bina olunmuştu. Şeyh Hamza Bâli de ol tarîk ile zındık ise katli meşrudur*" demiştir. Diğer taraftan Halvetiyye tarikatının Gülşenî kolunun kurucusu Şeyh İbrahim Gülşenî'nin mürîdlerinden Şeyh Muhyiddin Karamanî de, şeytanî vesveselere ve nefsanî kuruntulara düşmek ve böylece dinden çıkarak sapıtmış olmakla itham edilmiş; müslümanlara ağzına ne gelirse, söylediği için, kendisinin katli, tarihçi Matrakçı Nasûh'un deyimi ile "*farz-ı lâzımu'ı-eda*" haline gelmiştir.

Adı geçen son iki şeyhin öldürülmesi için fetva verdiği anlaşılan Ebussuûd Efendi, H. 952 / M. 1545 tarihinde Fenarîzâde Muhyiddin Efendi'nin yerine Şeyhülislâm olmuştu. Bu görevde H. 982/ M. 1574 yılında ölünceye kadar kalddı. Tarihçi Âli, onu övmekte, tek eksiği olarak sûfî mesleğine intisab etmemiş olmasını göstermektedir. İbrahim Peçevî, bu iddiayı doğru bulmamaktadır. Evliya Çelebi ise, onun başlangıçta tasavvufun aleyhinde olduğunu, daha sonra Kanunî'nin huzurunda ünlü Şeyh İbrahim Gülşenî tarafından irşad edildiğini söylemektedir.

Gerçekten Ebussuûd Efendi, ünlü bir şeyhülislâm olduğu kadar, aynı zamanda tanınmış bir müfessir idi. Ayrıca Sultan Süleyman'a, Kanunî denmesini mümkün kılan Kanunnameler'in yapılmasında önemli bir rol oynamıştı. Tasavvuf konusunda zikrullahı ve semayı uygun gördüğü, ancak kelime-i tevhidin teganni ile tilâvetine razı olmadığı sanılmaktadır.

Hazret-i İsa'nın Hazret-i Muhammed'den daha üstün olduğunu iddia eden bir molla

Bu devrin başlarında 934 / 1527 yılında görülen ilgi çekici bir olay da, Molla Kaabız adlı ulemadan bir zatın öldürülmesidir. Bir taraftan Molla Kaabız'ın iddialarının böyle bir cemiyet için sivriliği, diğer taraftan sorumlu kişilerin Molla Kaabız'ın iddiaları karşısındaki tutumları, devrin umumî havasını aksettirir bir nitelik taşımaktadır. Bu bakımdan bu olayı, bilinen bütün ayrıntıları ile açıklamakta fayda görüyoruz.

Çağdaşı tarihçi ve devlet adamı Celâlzâde Mustafa'nın "erbab-ı ilimden" olduğunu söylediği Molla Kaabız, Kanunî devrinin ilk yıllarında bir zındıklık yoluna sapmış görünmektedir. Celâlzâde'nin ifadesine göre, Molla Kaabız'ın itikadına fesad gelmiş, dalâlet yoluna saparak "harabatı" bir hayat yaşamaya başlamıştır. Meyhanelerde söylediği bir takım abes sözler, ün kazanmasına sebep olmuştur. Molla Kaabız'ın bu konuşmaları sırasında Hazreti İsa'nın Hazreti Muhammed'den daha üstün olduğunu ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Zira ulemadan bazı gayretli kimseler, onun "şer ve edep dairesinden " çıkmış olmasına tahammül edemiyerek

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

8 Safer 934 / 3 Kasım 1527 tarihinde *"bilfiil server-i kâinat üzerine Hazreti İsa'yı tafdîl idüb âyât-ı ilhâdî tafsil i der, görün..."* diye divan huzuruna getirmişlerdir. Divan'da bulunan paşalar, bu meselenin bir "şer-i şerîf" işi olduğunu düşünerek, bu şikâyeti, Divan üyesi olarak orada hazır bulunmakta olan Kazaskerlerde havale etmişlerdir. Bu sırada Fenarîzade Muhyiddin Çelebi, Rumeli; Kaadirî Çelebi de, Anadolu kazaskeri bulunmakta idiler. Davasını açıklaması istenilen Molla Kaabız, inandığı şeyleri olduğu gibi anlatınca, Kazaskerlerin her ikisi de gazaba gelerek Kaabız'ın katlini emrettiler. Molla Kaabız'ın ve kazaskerlerin bu vesile ile beliren davranışları cidden ilgi çekici idi. Kaabız, ilkin iddiasını ortaya koyuyor, daha sonra da, bu iddiasını destekleyen bir takım âyet ve hadîsleri naklediyor, bunların açıklamalarını yaparak elde ettiği delilleri sıralamak suretiyle sözlerini ispatlamak yolunu tercih ediyor; sonuç olarak da davasında, inançlarının doğru olduğu hususunda ısrar ediyordu. Halbuki Molla Kaabız'ın açıklamaları ile ilgili bazı şer'î meselelerin Kazaskerlerin hatırında bulunmadığı anlaşılıyor ve her ikisinin de şer'î icaplara göre cevap vermekten âciz bulundukları görülüyordu. Bu sebeple itidal yolunu terketmişler, gurur ve gafletin istilâsına uğramışlardı. Böylece bu iki kazaskerin, işgal etmekte oldukları mevkilerin tam manasiyle ehli olmadıkları meydana çıkmıştı. Nitekim, Celâlzâde'nin eserinde, bu hususu destekleyen bilgiler de bulunmaktadır. Onun açık bir şekilde belirttiğine göre, bu iki kazaskerden biri, sadece, "hasep ve nesebi" yüzünden yükselme imkânı bulmuştu. Diğeri ise, kabiliyetli fakat din ve diyanet ile ilgisi olmayan bir kimse idi. Her ikisi de Molla Kaabız'ın ileri sürdüğü fikirleri çürütebilecek bir ehliyette değillerdi. Onun bu iddialarını ilim yolu ile çürütemedikleri için, kızmışlar ve "örfî hükümler" vermişlerdi. Bu durumu gören Vezir-i Azam İbrahim Paşa, bir kaç defa kazaskerlere hitap etmek suretiyle *"... bu şahsın müddeası, şer-i şerife muhalif olup hata ise, ol hatayı gösterüb..."* bu konudaki şüpheleri gidermek gerekir, *"şer' ile cevabını verin ..."*, kızmak ve gazaba gelmek suretiyle edeb hudutlarını aşan bir durum yaratmak, *"ilim ve akıl erbabına lâyık değildir"* şeklinde konuştuğu halde onlar, Molla Kaabız'ı inandığı fikirlerden döndürecek bir şey söylememişlerdi. Böylece Molla Kaabız'ın Kazaskerler karşısındaki ilmî üstünlüğünü dikkate alan paşalar, Divan'ı tatil etmişler, Molla Kaabız'ı da serbest bırakmışlardır.

Ancak bu durumu, paşaların oturduğu "*taşra divanhane üzerinde*" kafes arkasından takip etmekte olan devrin hükümdarı Sultan Kanunî Süleyman, vezirler huzuruna girer girmez, onlara hitap ile *"... bir mülhid, divanımıza gelüp Peygamberimiz iki cihan fahrına ... tafdîl-i Hazreti İsa eyleyüp, müddeası isbatında ekavil-i batılı tezyil eyliye; şüphesi zail olmayup ve cevabı verilmeyüp, niçin hakkından gelinmedi?..."* demiştir. Böylece Molla Kaabız'ın Hazreti İsa'nın Hazreti Muhammed'den daha üstün olduğunu iddia ederken bu iddiasını destekler mahiyette ve iddiasının isbatı yolunda söylediği sözlerin bâtıl olduğunu, bu batıl sözlere müstenit batıl inancının, şüphelerinin izale edilmesi ve nihayet "*hakkından*" gelinmesi gerektiği şeklindeki kanaatini açıklamış olan hükümdara Vezir-i Azam İbrahim Pa-

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

şa, Kanunî'nin bu açıklamalarına ve bu açıklamalarının sonundaki sorusuna, Celâlzâde' nin naklettiğine göre, aynen şöyle cevap vermiştir: *"... Kazaskerlerimizin şer' ile defe kudretleri olmayup hışm u gazeb ile cevap verirler. Nice idelüm, def-i meclis itdük..."*. Bu cevaba rağmen Kanunî, işin peşini bırakmamış ve İbrahim Paşa'ya şu direktifi vermiştir: *"... Erbabı ulûm, kazaskerlere mahsus değil; fetva hizmetinde olan Müfti el-Müslimîn ile İstanbul Kadısını Divan'a davet idün, yarın şer' ile görülsün ..."*.

Hükümdarın huzurundan bu direktifle ayrılan paşalar, bir taraftan çavuşlar göndermek suretiyle Molla Kaabız'ı buldurup hapsetmişler, diğer taraftan da Müftü ile İstanbul kadısının Divan'a dâvet edilmesi işi ile meşgul olmuşlardır.

O zaman Müftü yani Şeyhülislâm, Kemal Paşaoğlu Mevlanâ Şemseddin Ahmet idi. Kemal Paşazâde veya İbn Kemal adı ile ünlü olan bu zât, umumiyetle kabul edildiği üzere büyük Osmanlı şeyhülislâmlarındandır. Kendisini her konuda yetiştirmiş bir bilgin, devrin mümtaz bir siması idi. İstanbul kadısı ise, Mevlânâ Sadeddin idi. Celâlzâde'nin verdiği bilgilere göre, Mevlâna Sadeddin de, gerek ehliyet ve gerekse ahlâk bakımından ünü olan bir kişi idi. Yapılmış olan davete uyarak her ikisi de ertesi günü Divan'a geldiler. Ancak Divan toplanınca yeni bir hadise oldu. Kendisine müftünün solunda yer verilmesini doğru bulmayan Rumeli kazaskeri, Divan'ı terketti. Celâlzâde'ye göre bu, bir "*firar*" idi ve bu şekilde davranışın gerçek sebebi, Rumeli kazaskerinin ilmî seviyesinin malûm olacağı korkusu idi. Zira toplanan bir ilim meclisi idi, burada bir şeyler söylemek gerekirdi. Onun durumunu bilmeyenler, kazaskerin bu davranışını, ilim yolundaki *"kemal-i gayretine hamleylediler"*. Halbuki onun ilme intisabı, Celâlzâde'nin deyimi ile sadece "*nâmı*" idi.

Bu olaydan sonra Müftü, Vezir-i Azam'ın soluna, İstanbul kadısı da, onun önüne oturmak suretiyle Divan'daki yerlerini aldılar, biraz sonra Molla Kaabız Divan'a getirildi. Kemal Paşazâde, büyük bir "*hilm*" ve "*edeb*" ile Kaabız'ın iddiasını sordu. Kaabız okuduğu bazı âyet ve hadîslere dayanarak gene açık bir şekilde Hazreti İsa'nın Hazreti Muhammed'den daha üstün olduğunu ileri sürdü. Bunun üzerine Müftü, bu âyet ve hadîslerin manalarını açıkladı, gerçeği ortaya koydu. Molla Kaabız sustu, âdeta dili tutulmuştu. Kısaca bu bilgileri veren kaynağımız, daha önce Kaabız'ın fikirlerine esas olan âyet ve hadîsleri zikretmediği gibi bu defa da Müftünün sözlerinin neler olduğunu maalesef bildirmemektedir. Kaabız susunca, Müftü aynı yumuşaklıkla ona gene hitap ederek *"... işte hak ne idüği zahir olup, malûm oldu, dahi sözün var mıdır ..."*, bâtıl inancından vazgeçerek *"... hakkı kabul ider misin?"* dedi. Molla Kaabız iddiasında ısrar ederek bu teklifi kabul etmedi. Bundan sonra Müftü, İstanbul kadısına dönerek *"... fetva emri tamam oldu. Şer' ile lâzım geleni siz hükm idün ..."* teklifinde bulundu. İstanbul Kadısı da, Kaabız'a hitap ile ehli sünnet mezhebi üzerine temiz inanç yoluna dönüp dönmediğini tekrar sordu. Fakat Kaabız, inancında ısrar etmekte idi. Katline hüküm verilerek kafası kılıçla kesildi.

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

Şeyhülislâm Çivizâde'nin işine son verilmesi

Asıl mesleği müderrislik olan Çivizâde Muhyiddîn Mehmet Efendi. H. 945 / M. 1539 yılında Şeyhülislâm olmuştu. H. 948 / M. 1542 yılında da işine son verildi. Bunun sebebi, Çivizâde'nîn, ulemanın o zamana kadar oy birliğiyle verdikleri rey'e aykırı olarak mest üzerine mesh yapılamayacağına dair bir fetva vermesi idi. Çivizâde, mesh hakkında Hanefiye imamlarının eserlerinde açık bir delil bulunmadığı kanısında olduğu için, fetvasını Şafiî imamlarına göre vermişti. O sırada Rumeli kazaskeri bulunan Ebussuûd Efendi, bu fetvayı doğru bulmayarak Divan'da reddetti. Rüstem Paşa, bu tartışmayı padişaha bildirmişti. Kanunî, bu gibi meselelerde genel olarak yaptığı üzere ulemayı topladı ve *"Çivioğlu'nun mesh hususunda verdiği fetva görülsün. Tarîk-i hakta mıdır, tarîk-i batılda mıdır?"* emrini verdi. Ulema bu fetvanın, eski müftülerin verdikleri fetvalara aykırı olduğuna karar verdi. Bunun üzerine de Çivizâde şeyhülislâmlıktan uzaklaştırıldı. Ancak bu uzaklaştırmanın sebebinin sadece bu olay olmadığı anlaşılmaktadır. Çivizâde, aynı zamanda Muhyiddin İbn el-Arabî ve Celâleddin-i Rumî gibi büyük mutasavvıflar aleyhinde de bulunmuş, onları tenkit etmişti. Hatta onların kâfir oldukları kanısında idi. İfade edildiğine göre, Çivizâde Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin *"Ey kâfirler, sizin, fiillerinizi ben yaratırım, zira mutlak hâkimim, ister mümin, ister kâfir yaparım"* beytinin manasını anlayamamış, bunu kendi anlayışına göre tefsir ederek bu konudaki bir fetvasını zamanın padişahı Kanunî'ye göndermişti. Kanunî, bu fetvayı okuyunca şeyhülislâmına manzum olarak aşağıdaki cevabı vermiştir:

"Aşığa Ta'n eylemezdi müfti-i bisyar fen

Sırr-ı fenn-i aşktan bilseydi bir miktar fen

Şeyhülislâmım diyen, bir tıfl-ı ebcedhân olur

Mekteb-i aşkında ol yâr, idicek izhar-fen"

Genel olarak kabul edildiğine göre Çivizâde'nin azlinin sebebi olarak gösterilen mesh meselesi, daha çok görünüştedir. Gerçekte Çivizâde'nin İbn el-Arabî, Mevlâna gibi büyük mutasavvıflara karşı olması, bu uzaklaştırmada rol oynamıştır.

Lütfi Paşa ve halifelik

XVI. yüzyılın düşünce tarihimizde önemli bir yeri olduğuna işaret etmiştik. Gerçekten bu devirde bazı olaylar istisna edilecek olursa türlü düşünce mensuplarının karşılıklı saygıya dayanan tartışmalar yaptıkları görülür. Bununla beraber Yavuz'un Mısır'ı almasından itibaren ehl-i sünnet yolunda ilerlemeler görülmüş, ehl-i sünnet karşısında bulunan cereyanlara gösterilen hoşgörü gittikçe azalmıştır. Öyle anlaşılıyor ki Kanunî devrinin ilk yıllarında Osmanlı sultanlarının halife olup olamayacakları meselesi de ortaya çıkmıştır. Böyle bir meselenin ortaya çıkışını, Kanunî devrinde sadrazamlık yapmış, aynı zamanda bir ilim ve düşünce adamı olarak bir Osmanlı Tarihi ile Asafnâme gibi eserler bırakmış olan Lütfi Paşa'nın *Halâs el-ümme fi marifet el-eimme* adlı eserinden anlamaktayız. Gerçekten Lütfi Paşa, bu eserin-

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

de klâsik anlamda halife meselesini ele alınış, bu arada halife'nin mutlaka Kureyş'den olması gerektiği fikrini ileri süren yazarların bu düşünceleri üzerinde durmuş, sonuç olarak bir müslüman emirinin halife olabilmesi için gerekli şartları ortaya koymuştur. Ona göre, halife, İslâm'ın emrettiği cihad fikrini benimsemeli ve âdil olmalıdır. Bu şartları hakkiyle yerine getiren Osmanlı sultanları kendi idareleri altındaki müslümanların halifesi olabilir. İşte bu olaylar ve bunun yanında İran'da şiiliğe müstenid rakip bir devletin ortaya çıkması, Osmanlı cemiyetinde ehl-i sünnet anlayışına daha sıkı bir şekilde bağlanmayı gerektirmiştir. Fakat şunu da belirtmek yerinde olur ki Osmanlı idaresinde bulunan Türkmenler arasında ehl-i sünnet'e aykırı sayılabilecek bir çok fikirler yaşamakta devam etmiştir.

Küçük Nişancının ehl-i sünnet anlayışı ve rafızîler

Kanunî devrinde ehl-i sünnet anlayışının kuvvetlenmesi ve böylece müslümanların türlü belâlardan korunması yolunda neler yapıldığını bu devrin sonlarında yaşayan ve Küçük Nişancı lakâbiyle ün kazanmış olan Mehmet Paşa, Tevarih-i Âl-i Osman adlı eserinde şöyle anlatmaktadır: *"Şarap kadehi taşa çalındı, ne alındı, ne de satıldı. Sazendelerin izzet-i nefisleri kırıldı. Her birisi, gam köşesinde boyunlarını büktüler; ümitsizlik tırnağı ile göğüslerini tırmalayarak bir bucağa sindiler. Sürahilerin boyunları kırıldı, kopuzların kulakları buruldu. Tamburların telleri kırıldı. Santurların devri dürüldü. Neylerin nefesleri tutulup, kahırlarından göğüsleri delindi. Şeştarların ıztıraptan belleri iki büklüm oldu. Kemençelerin oku atıldı ve yayları kırıldı. Velhasıl bilcümle harabatilerin halleri harap oldu, ağızlarına ot tıkandı. Şimdi artık hiç bir fert, çalgının ahengini kale almaz oldu."* Küçük Nişancı Mehmet Paşa'nın, bundan sonraki temennisi şöyledir: *"Hemen bunların sazlarını alasın, sevaba girmek için başlarına çalasın."*

Küçük Nişancı, sözlerine daha sonra şöyle devam etmektedir: *"Allaha şükür dünyada içki kadehi ve meyhane semtinin şöhreti kalmayıp, elbise parası olmayan sarhoş, fısk ü fücûrdan alıkonuldu. Dünyayı ıslah için namaz kılınması ve duaların devam ettirilmesi istenerek cümle halk, Hakka tâbi şeriata bağlı oldu. Her birisi, gönlü hoş ve içi rahat olarak kötü şeyleri terkettiler. Şeriata döndüler, farz ve vacipleri yerine getirdiler, haram şeyleri terkettiler. Allanın emir ve nehiylerine boyun eğdiler. Hz. Peygamber'in sünnetine uydular. Böylece iman ehlinin meclislerinde ve büyüklerin, ileri gelenlerin toplantılarında eğlence ve şarkı yerine Allaha hamd, Peygamber'e salâvat sesleri, tekbir ve tesbih nağmeleri duyuldu. Müslümanların yüzleri nurlandı. Onlar, bütün bunları temin eden padişahın, ömrünün ve devletinin devamı, şevket ve saadeti için dua ettiler."*

Böylece ehl-i sünnet anlayışını kuvvetlendirme işinin nerelere vardırıldığı hakkında ilgi çekici bilgiler veren Küçük Nişancı, hâlâ faaliyette bulundukları anlaşılan Rafızî'ler hakkında da bilgi vermektedir. Bu konudaki sözleri şöyledir: *"Bu sırada memlekette Rafızîler de bulunmakta idi. Onlar, dünyayı derbeder bir şekilde gezerler, saçlarını âdeta fitil gibi, makbul olmayacak bir şekilde uzatırlar. Bunların*

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr

kimisi tiryaki, kimisi bengi (esrarkeş)'dir. Bunlar, bu sırada bu âdetlerini terkettiler. "Şeyhim gelsin, beni tıraş etsin; eşiğine lâyık görürse, hizmetine alsın" diyerek Kalenderîlerin âdeti ve Haydarîlerin usûlü üzerine kirpik ve kaşlarını traş ettiler. Bir dost ve bir posttan gayrisine önem vermediler. Aç, çıplak, yalın ayak, başı kabak, sahra ve çöllerde gezerek gönüllerini kırıp, kalenderlik hizmetine bel bağladılar. Bir lanet halkası gibi ahmaklık küpesini kulaklarına, çanları da göğüslerine ve omuzlarına takarak çan sesleri ile raksa ve dönmeye başlarlardı. Bu akılsız taife, kulağı küpeli köle oldu. "Dervişleriz, belâzedeleriz ve müptelâ olanlarız. Dünyada yalnız muhabbet için yaşayan gedalarız" diyerek manasız bir dava tutturdular. Bunlar, görünüşte muvahhid, siretlerinde ise mülhiddirler. Rafızîliklerini, ibahîliklerini ve yanlış yolda olduklarını ortaya koymuşlardır. itikadları gevşek, inançları zayıftır. Bu bakımdan şeriata itaat etmektense havaîliği tercih etmektedirler. Onlar, bir takım uydurma kalenderlerin sohbetinde bulunup, "şarap iç ve gönlünü boş tut, dünyayı aksettiren kadehe bak fakat iki dünyanın sırrını açığa vurma" şeklinde uygunsuz sözler söylerler. Bundan başka namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, şeriatı ve Peygamber'in sünnetlerini nazara almadıkları gibi büyük sahabeler hakkında uygunsuz sözler sarf ederler. Bu gibi uygunsuz sözlerin küfür olduğunu ulema açıkça beyan etmiştir. Bu sebeple bunlar gibi şeytana uymuşların baskı altında tutulması büyük sevap olduğundan bunların Osmanlı ülkesinden çıkarılması için emirler verilmiştir. Zaviye ve hankâhlarda bu türlü ne kadar mülhid varsa sürüp çıkarılmış ve bunların herbirisi bir tarafa, çekip gitmiştir. Çok şükür dini koruyan padişahın saltanatı zamanında ehl-i sünnete muhalif bir cemaat kalmamış ve bu zındıklar fırkası tamamiyle gazaba uğrıyarak perişan edilmişlerdir. Bu işler insana büyük sevap kazandırır. Bunları yapanlar, dünyada iyilikle anılır, ayrıca ahiretde de mükâfatını görürler".

http://mutefekkir.aksaray.edu.tr